

Natalija Mihajlovna Vagapova, Moskva, Rusija

DVA PRISTUPA POVIJESNIM MITOLOGEMIMA: PROZA I DRAMA MIRE GAVRANA

PREMIJERE

PORTRET

FESTIVALI

VOK

HISTRIONIS

MEĐUNARODNA

SCENA

TEORIJA

MI U SVJETU

ANECDOTE

NOVE KNJIGE

SJEĆANJA

DRAME

Iz opsežnog i raznolikog naslijeđa hrvatskoga pisca Mire Gavrana za stilsku i tematsku interpretaciju izabirem dva djela: dramu *Čehov je Tolstoju rekao zbogom* (1988) i roman *Judita* (2001).

Drami ću pristupiti sa stajališta ruskoga znanstvenika poprilično dobro upoznatog s gradom ruske književnosti i teatra, koja će poslužiti kao povod za izgradnju jednog od dramaturških mitologema mladoga Gavrana.

S romanom sam se upoznala kao prevoditeljica koja je to djelo zrelog autora objavila na ruskome jeziku u jednom od najutjecajnijih književnih izdanja suvremene Rusije, časopisu "Strana književnost". Roman *Judita* objavljen je u četvrtom broju 2003. godine i ostavio je izvrstan dojam na one koji su se s njime susreli.

Odmah bih voljela naglasiti da iz naziva moga referata ne treba zaključiti kako je odnos prema povijesnim mitologemima karakterističan za Gavranov cjelokupni prozni ili dramaturški opus. Analiza se ne provodi po žanrovskom principu. Odnos prema povijesnom, mitologijskom, točnije kulturno-povijesnom naslijeđu u piscu se ostvaruje u različitim književnim žanrovima, a navedeni će primjeri pokazati na koje je načine autor svladavao događaje iz prošlosti, što je prisutno u Gavranovoj poetici u različitim razdobljima njegova stvaranja.

Prije no što sam započela s interpretacijom drame o Čehovu i Tolstoju, obratila sam se najboljim moskovskim poznavateljima opusa tih klasika i po njihovu sam savjetu proučila memoare i već davno objavljena pisma.

Po sižeu drame *Čehov je Tolstoju rekao zbogom*, čija se radnja odvija, kao što je autor naveo, "1890. godine, početkom lipnja, u Jasnoj Poljani, na imanju velikog ruskog pisca Lava Nikolajeviča Tolstoja", netom vjenčani "tridesetogodišnji Čehov" i "tridesetogodišnja Olga" dolaze u goste supružnicima, "šezdeset i dvogodišnjem Tolstoju" i "četrdeset i osmogodišnjoj Sofiji". Uskoro, po pojašnjenjima za kazalište pridodanima reklamnom prospektu 2003, "Tolstoj počinje udvarati mladoj Olgi u isto vrijeme kada je Sofija iskušavala svoje ženske čari na mladom Čehovu". Nazire se i sukob između ostarjelog čovjeka i njegova mladeg "brata po struci": Tolstoj Čehovu nudi da ostane u Jasnoj Poljani kako bi zapisivao njegove priče i zatim objavio knjigu o velikome piscu, poput *Razgovora s Goetheom*, koje je u svoje vrijeme objavio Eckermann. Iako Čehovljevi nisu bogati, a Lav Nikolajevič nudi popriličan honorar, oni ojađeno odbijaju njegov prijedlog i izgovaraju: "Zbogom!" Nakon njihova odlaska Tolstoj otkriva Sofiji Andrejevnoj da će povremeno s istim ciljem pozivati još nekoliko mladih književnika i tako se raznoditi kako bi razbio monotoniju života u Jasnoj Poljani.

Nije na odmet objasniti da se događaji o kojima je u svojoj drami pisao hrvatski dramaturg nisu ni mogli zbiti niti su se zbili.

Čehov se s Tolstojem sreo na Krimu, u Gaspri, posjećivao je Lava Nikolajeviča u Moskvi, u njegovu domu na Hamovnikama i ovaj ga je jednom doista ugostio u Jasnoj Poljani, u kolovozu 1895, o čemu postoje doka-

M. Gavran, Čehov je Tolstoju rekao zbogom, Teatar ITD, Zagreb, 1990.

zi u korespondenciji L. N. Tolstoja. Međutim, sve se to događalo šest godina prije Čehovljeva vjenčanja za Knippericu, a na Tolstojevo je imanje doputovao sam.

Godine 1890, kada su se po mitu kojeg stvara Gavran sastali izmišljeni supružnici Tolstoji s izmišljenim supružnicima Čehovima, Čehov još nije bio oženjen. Anton Pavlovič Čehov i Olga Leonardovna Knipper vjenčali su se početkom 1901. Stoga su odnosi u koje ih postavlja hrvatski dramaturg u svojoj drami jednostavno nemogući. Čehov je Tolstoja duboko poštovao.

U jednom je pismu iz 1900. godine, tj. nakon stvarnog susreta u Jasnoj Poljani, Čehov napisao: "Bojim se Tolstojeve smrti. Kad bi umro, u mome bi životu ostalo prazno mjesto. Kao prvo, nijednog čovjeka ne volim koliko njega... Kao drugo, kada je u književnosti Tolstoj, nije teško biti književnikom... Samo je jedan takav autoritet sposoban na određenoj razini držati takozvane književne pravce i struje..."¹

Osim toga, prisjetimo se barem načina života u Jasnoj Poljani: Tolstojevi, okruženi svojom brojnom djecom, uz to i iznimno gostoljubivi, zasigurno nisu bili osamljeni. Svjedoci susreta Tolstoja i Sofije Andrejevne s Antonom Pavlovičem u Jasnoj Poljani 1895. bili su ruski skladatelj Tanejev, pisac Gorbunov, obiteljski prijatelj i sljedbenik Tolstojeve doktrine Čertkov i Tolstojevi sinovi.

Čehov je Tolstoja posjetio na Krimu, u Gaspri, 5. studenoga 1901. Susret se u nekoliko navrata odgodao i prva glumica MHT-a O. L. Knipper-Čehova je jesen, kada je bio vrhunac kazališne sezone, provodila u Moskvi i nestrpljivo iščekivala vijesti o tome susretu.

Dana 6. studenoga Anton Pavlovič supruzi iz Jalte piše: "Radosti moja, jučer sam bio kod Tolstoja. Zatekao sam ga u krevetu. Malo se udario i sada leži... Njemu je, kako se čini, bilo drago što sam ga posjetio. I meni je zbog nekog razloga baš taj put bilo iznimno drago da smo se susreli..."²

Lista nepodudarnosti stvarnih činjenica iz biografija Tolstoja i Čehova te njihovih odnosa s fiktivnim događajem iz Gavranova predložka mogla bi se nadopunjavati beskonačno.

Međutim, za Gavrana dramaturga, kako ga percipiramo 1988, kada je stvarao dramu o izmišljenom susretu Tolstoja i Čehova, sve to uopće nije važno. On u autorskim pojašnjenjima, namijenjenima izdavačima i kazalištima, navodi da ga zanima "konflikt uspješnog Tolstoja s mladim piscem koji je tek počeo pisati" u najopćenitijem obliku.

Može biti da je Gavran na ruskim klasicima pokušao projicirati Čehovljevu radnju drame *Galeb*. Može biti da je zamislio susret koji bi mogao rezultirati sukobom između Trigorina i Trepļjeva. Međutim, čak i ako jest tako, Gavran nije razmišljao o tome, kao što nije razmišljao ni o konkretnim činjenicama ljudskih i piščevih stvarnih biografija svojih junaka.

Gavranovoj ćemo drami nastojati prići kao pokušaju destrukcije određenih kulturno-povijesnih mitologema. Nije zapravo riječ o odnosima dvojice ruskih klasika. Mladi Gavran podsvjesno pokušava razrušiti mit o Velikim piscima i njihovim "uzvišenim mislima" te namjerno ruši postavljeno pravilo "sorealističke" pa i općenito svake normativne estetike. Ta je destrukcija mita mladalački drska i izazovna, ali u to vrijeme ima isključivo eksperimentalni karakter. Autor nema namjeru preispitivati stvarne činjenice o dvama književnicima.

Gavran je i sam priznao da je mitove književnosti želio prikazati na komičan način, poput mita o Goetheu u Eckermannovoj knjizi *Razgovori s Goetheom*, ili parodirati događaje koji su rezultirali knjigom Predraga Matvejevića *Moji razgovori s Krležom* i tako dalje. On je prikazao kakvo je bilo raspoloženje mladih književnika nakon šezdesetih godina 20. stoljeća, kojima su dosadili mitovi o neprikosnovenim povijesnim figurama domaće ili strane kulture, kao i u Gavranovoj drami Sofiji Andrejevnoj Tolstoj na Jasnoj Poljani, gdje je "tiho, mirno i dosadno kao na groblju".

Pritom se od mitologema 20. stoljeća dramaturg, podsvjesno, najviše trudi razrušiti Nietzscheova "nadčovjeka" ili mit o Pjesniku – esteta i kozmopolita koji je oslobođen suda površne mase Stanislava Pšibiševskoga itd. Drugim riječima, ruši sliku pisca i općenito kulturnih djelatnika kao "božanstava" (kako je Staljin nazvao Borisa Pasternaka).

Pisci su u njegovoj drami obični smrtnici kojima

nisu strani taština, navika udvaranja tuđim ženama, materijalni prohtjevi itd. Ostarjelom paru koji se na svoje imanju dosaduje nije strano zabavljati se pozivanjem mladih parova i šaleći se nad njima kako bi nanovo oživjeli svoj učmalu brak. Ta nas posljednja situacija odvodi poznatoj drami Edwarda Albeeja *Tko se boji Virginije Woolf?*

Mladi hrvatski dramaturg na kraju osamdesetih u svome umjetničkom mlinu melje književne mitove 20. stoljeća ne trepćući okom, čime nadopunjuje nedavno iskustvo europske, prije svega francuske intelektualne drame i romana četrdesetih i pedesetih godina. Egzistencijalisti, prije svega Sartre i Camus, obožavali su u diskusije o oštrim političkim i socijalnim temama stavljati mitologijske likove i junake.

Hrvatski dramaturzi pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća nisu jednom pribjegavali sličnim postupcima u svojim "mitologijskim" dramama. Prisjetimo se prije svega *Areteja* Miroslava Krleže, zatim Marijana Matkovića, trilogije *I bogovi pate* i tragikomedije *General i njegov lakrdijaš*. Tragikomične se linije drži i Miro Gavran, pojačavajući u njoj komiku i parodiju. Zbog popularnosti ruske književnosti u Hrvatskoj njezini su likovi mitologizirani gotovo kao što su to bili mitovi drevne Grčke u kulturnoj spoznaji i stoga izazivaju efekt "očudenja" (Verfremdung-effekt, po Brechtu).

Ne nastojimo li u Gavranovoj drami otkriti pokušaj stvaranja biografske drame iz života ruskih klasika, nego je tretiramo kao parodiju na taj rasprostranjeni žanr, možemo očekivati i kazališnu predstavu s dosjetljivim krajem. Takva je vjerojatno bila predstava u zagrebačkom Teatru ITD 1990, s Krešimirom Zidarićem u ulozi Lava Nikolajeviča Tolstoja, a sudeći po recenzijama kritičara iz Sarajeva u knjizi Mire Gavrana *Odabrane drame* 2001, predstava Kamernog teatra 55 također je zabilježila uspjeh kod gledatelja.

Drama i predstava slili su se u val demistifikacije i demitologizacije koji je zahvatio hrvatsku i cijelu postjugoslavensku društvenu i umjetničku sferu života u razdoblju od 1990. do 2000. godine.

Sasvim je drukčiji odnos prema mitu predstavljen u 2000. godine objavljenom Gavranovu romanu *Judita*. U tome se romanu mitovi iz nedavne prošlosti ne ruše, nego se "skuplja kamenje", stvara ciljana i izražajna mozaična slika iz krhotina drevnoga mita koji je temelj nekanonskoga starozavjetnog mita o Juditi.

PREMIJERE

PORTRET

FESTIVALI

VOX

HISTRIONIS

MEĐUNARODNA

SCENA

TEORIJA

MI U SVIJETU

ANEKDOTA

NOVE KNJIGE

SJEĆANJA

DRAME

Judita je u Gavranovu romanu daleko od slike žestoke i nepromišljene osvetnice kakvom je prikazuje blijska povijest. Isto tako Holoferno nije krvožedni osvajač, nego talentiran vojskovođa čija je karijera na zalazu jer njegova slava zatamnjuje slavu cara Nabukodonosora.

Moguće je da se Gavran i ovdje podsvjesno koristi književnom praksom 20. stoljeća, no ne s ciljem destrukcije mita, nego kako bi joj dao psihološku vjerodostojnost. Judita u iskrenoj želji da narod oslobodi sužanjstva postaje taokinjom svoga pothvata kojega moćnici iskorištavaju za ostvarivanje svojih ciljeva. Ta situacija ponovno podsjeća na Herakla iz drame Marijana Matkovića, a surovi i neprincipijelni "gradski očevi" podsjećaju na slične karaktere iz drama egzistencijalista. U hrvatskoj književnosti to je prije svega već navedena drama *Aretej* Miroslava Krleže.

Lik Judite, patnice posvećene svome cilju koja postaje žrtvom intriga vladajućega sloja, podsjeća na dramu Jeana Anouilha *Ševa (L' Alouette)*, posvećenu Ivani Orleanskoj. Istodobno razum, osjećaj vlastitoga dostojanstva, umijeće vladanja svojim postupcima, ženske čari Gavranove heroine, svjedoče o tome da je on dubinski proniknuo u svijet drevne knjige i njezinih brojnih interpretacija u književnosti, slikarstvu i glazbi kako bi stvorio svoju vlastitu, svrhovitu i mnogoznačnu varijantu Juditina lika.

Analiza oca, majke i Juditina brata, zaljubljenog u njezinu djecu, te dvolične služavke uvodi nas u tradiciju psihološkog romana, čije se osobitosti ovdje također pojavljuju. Suvremenoj verziji te poetike autor pribjegava i u opisima Juditinih osjećaja u ljubavnome odnosu s Holofernom. Gavran je uspio prikazati ženske strepnje a da pritom nije narušio od početka uzvišen, gotovo patetičan ton.

Drevni je mit pisac oblikovao i prepričao na nov način, korištenjem brižljivo odabranih izražajnih sredstava. Ako se prije Gavranu mogla spočitati naklonost poprilično jednostavnom, namjerno pojednostavljenom jeziku, određenoj vrsti "prosječnoga" govora, u *Juditi* je u heroininu monologu dostigao majstorstvo stilizacije.

Opisi u svijesti drevnog autora zamišljene Betulije toliko su uvjerljivi da čitatelj pomisli kako je takav grad uistinu i mogao postojati: nije stvar toliko u detaljima, što je autor mogao prepisati iz knjige, nego u stvaranju atmosfere novozavjetnoga totalitarnoga društva.

Pisac je iz krhotina drevnoga mita uspio stvoriti novu, izmišljenu, no iznimnu i jasno strukturiranu umjetničku stvarnost.

Recenzije ruskih kritičara na u nastavcima objavljan Gavranov romana *Judita* bile su bez iznimke pozitivne.

Nadam se da će nakladnička kuća s kojom smo Miro Gavran i ja započeli pregovore objaviti knjigu o Juditi u interpretaciji hrvatskoga pisca, čime će porasti broj njegovih ruskih čitatelja.

S ruskoga prevela Danijela Lugarić

¹ Pismo M. O. Menjškikovom 28. siječnja 1900, Jalta // A. P. Čehov – Pisma. Deveti tom. 1900 – ožujak 1901. M. 1980. str. 29-30, _ 3019.

² Pismo O. L. Knipper-Čehovoj 6. studenog 1901, Jalta // A. P. Čehov. Pisma. Deseti tom, travanj 1901–srpanj 1902, str. 106, _ 3527.